

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

COMPETENCE APPROACH TO TRAINING SPECIALISTS WITH HIGHER EDUCATION

Наталія Внуківа, Василь Пивоваров
Nataliya Vnukova, Vasil' Puvovarov

Анотація

У статті подано концептуальні засади реформування системи вищої освіти відповідно до міжнародних стандартів, які передбачають повний перехід на компетентнісний підхід до навчання, розглянуто зміни, які відбуваються у розвитку економіки знань, трансферу технологій, що впливає на підвищенні ролі вищої освіти пропорційно можливостям вирішення життєвих проблем. Подано основні положення Національної рамки кваліфікацій (НРК) відповідно до нових положень законодавства України про вищу освіту. Наведено приклад посилення комунікаційних вимог до формування компетентностей за НРК. Представлено тренінгові форми запровадження компетентнісного підходу до підготовки фахівців у системі вищої освіти.

Annotation

The article presents a conceptual framework of reforming higher education system in line with international standards, which provide a full transition to competence approach of learning, the changes that occur in the development of the knowledge economy were reviewed, technology transfer and impact on enhancing the role of higher education in proportion to the capacity to solve life's problems. The main provisions of the National frame of qualifications (NFQ) under the new provisions of the law of Ukraine on higher education were filed. An example of strengthening the communication requirements for the formation of competences in NFQ was induced. The training forms of introduction of competence approach to coaching specialists in higher education system were submitted.

Ключові слова: компетентність, національна рамка кваліфікацій, тренінг.

Keywords: competence, the national frame of qualifications, training, higher education.

Вступ

Актуальність питання пов'язана із змінами у розвитку економіки знань, трансферу технологій та підвищення ролі освіти пропорційно можливості вирішення життєвих проблем – *перехід на компетентнісний підхід*. Зміни, які мають відбуватися в системі вищої освіти пов'язані з викликами ХХІ століття щодо проблем з фізичним виживанням внаслідок посилення агресивних дій, а також обмеженою соціальною мобільністю. Актуалізація питання посилена прийняттям в Україні Національної рамки кваліфікацій (Постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011р.) [14], новою редакцією Закону України «Про вищу освіту» (№ 1556-УІІ від 01.07.2014р.) [19] та Ратифікацією Угоди про асоціацію з ЄС (16 вересня 2014 р.) [25].

Вчені Інституту вищої світи КНЕУ ім.В.Гетьмана [1] ґрунтовно узагальнили світовий досвід запровадження компетентнісного підходу, де вони наводять визначення

категорії компетенції та етапи становлення компетентнісного підходу у вищій освіті, розглядають його обмеження і недоліки, досліджують реалізацію компетентнісного підходу в рамках Болонського процесу, визначаючи компетентності в матриці національних рамок кваліфікацій у вищій освіті та зв'язок компетентнісно-орієнтованого навчання та принципів активізації навчального процесу. Описують процедури реалізації компетентнісного підходу при формуванні навчальних планів у Європі та США і вносять пропозиції щодо можливості комерціалізації компетентнісного підходу дослідницькими університетами в Україні.

Між тим, незважаючи на всебічний розгляд категорій компетенції та компетентності не надають узгодженої позиції щодо застосування у Національній рамці кваліфікацій в Україні саме ознак компетентності. Відомий фахівець у сфері методології освіти Лунячек В.Е.[11], розглядаючи запровадження компетентнісного підходу у професійній підготовці в вищій школі вважає, що професійна підготовка студентів (слухачів) в умовах ВНЗ на сучасному етапі є неможливою без урахування основних положень компетентнісного підходу, а формування певних професійних компетенцій на різних рівнях і ступенях освіти є необхідною умовою розвитку цієї сфери у XXI столітті. Як подальші дослідження він рекомендує здійснити технологізацію процесів оцінювання сформованості професійних компетенцій випускника ВНЗ, а також удосконалювати компетентнісні моделі останнього. Фахівці НТТУ»КПІ» [30] вважають, що актуальність упровадження компетентнісного підходу в систему вищої освіти України зумовлена широким його визнанням у країнах Європи, він є стандартом європейської освіти XXI століття, У моделі компетентного випускника можна врахувати вимоги XXI століття до самоактуалізації особистості, її життєвої компетентності (життєстійкості, життєздатності, життєтворчості), тому у теперішній час компетентнісний підхід зорієнтовано на розкриття, розвиток і реалізацію життєзабезпечуючих умінь та навичок, потрібних для самореалізації особистості.

1. Концептуальні засади реформування системи вищої освіти за міжнародними стандартами через запровадження компетентнісного підходу

1.1. Сутність нових стандартів вищої освіти

Відповідно до статті 10 Закону України «Про вищу освіту» стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ) і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності [19].

Стандарти вищої освіти розробляється для кожного рівня вищої освіти за затвердженими спеціальностями відповідно до переліку, встановленого Постановою КМУ від 29.04.2015 №266 [24] та змінами 2017 року відповідно до Національної рамки кваліфікацій (НРК) [14], що передбачає перехід на компетентнісний підхід до організації навчального процесу [13].

Стандарти вищої освіти використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності ВНЗ (наукових установ), які мають ліцензію на освітню діяльність за даною спеціальністю.

Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- 2) перелік компетентностей випускника;
- 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;

- 4) форми атестації здобувачів вищої освіти;
- 5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- 6) вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

ВНЗ на підставі освітньої програми (ОП) за відповідною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС; послідовність викладання навчальних дисциплін; форми проведення навчальних занять та їх обсяг за професійним циклом та циклом практичної підготовки, встановлення базових навчальних дисциплін та варіативних за вибором ВНЗ та студента; графік навчального процесу; форми поточного і підсумкового контролю [28].

Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником ВНЗ.

Стандарти вищої освіти за відповідною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать ВНЗ, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

В Україні діють спеціально створені навчально-методичні комісії Міністерства освіти і науки України, які здійснюють підготовку стандартів вищої освіти [22].

Нові стандарти вищої освіти є наступною генерацією стандартів і замінюють Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО), які розроблялись у 2002-2014 роках. Нові стандарти базуються на компетентністному підході і поділяють концепцію визначення вимог до фахівця, закладену в основу Болонського процесу та в міжнародному Проекті Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe, TUNING) [9,26,34].

Структура стандарту вищої освіти включає титульний лист, преамбулу, загальну характеристику рівня вищої освіти, ступеня, що присвоюється, назву галузі знань, спеціальності, освітньої кваліфікації, кваліфікації в дипломі, опису предметної області, академічні та професійні права випускників, напрями працевлаштування випускників.

Визначальною складовою стандартів є визначення обсягу кредитів ЄКТС, необхідних для здобуття відповідного ступеня вищої освіти.

Обов'язковим є надання переліку компетентностей випускника через зазначення інтегральної компетентності, загальних компетентностей та спеціальних фахових компетентностей відповідно до зазначеної спеціальності.

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти формулюються у термінах результатів навчання, які повинні корелювати із визначеними компетентностями.

У стандартах зазначаються форми атестації здобувачів вищої освіти, і зокрема, окремо, вимоги до підсумкової кваліфікаційної роботи (за наявності).

Стратегічним завданням кожного ВНЗ є встановлення вимог до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти: принципи та процедури забезпечення якості вищої освіти; проведення моніторингу та періодичний перегляд освітніх програм; визначення процедури оцінювання здобувачів вищої освіти та можливі види підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників, перевірка наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу та інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом.

Вся інформація має бути прозорою та публічною щодо інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації.

Особлива увага має приділятися запобіганню та виявленню академічного плагіату.

При розробці стандартів вищої освіти визначається рівень вищої освіти окремо: згідно статті 5 Закону України «Про вищу освіту» у такій формі (одне з

наведеного): початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-науковий) рівень.

Ступінь, що присвоюється, визначається за законом України «Про вищу освіту» у такій формі (одне з наведеного): молодший бакалавр; бакалавр, магістр, доктор філософії.

Вимоги до форм навчання визначаються через вхідний рівень освіти, встановлюється перелік спеціальностей, які є вхідними для продовження навчання за бюджетним замовленням, зазначаються обмеження щодо форм навчання, що визначається Міністерством освіти і науки України під час формування Правил вступу до вищих навчальних закладів.

Освітня кваліфікація визначається згідно статті 7 Закону України «Про вищу освіту» і складається з інформації про здобутий особою ступінь вищої освіти, спеціальність та спеціалізацію (за наявності).

Кваліфікація професійна (зазначається за наявності, вказується обов'язковість присвоєння) відповідно до класифікатора професій [16].

Опис предметної області визначається через встановлення об'єкту навчання та діяльності через застосування набутих компетентностей. Теоретичний зміст предметної області має бути представлений через поняття, концепції, принципи та їх використання для пояснення фактів та прогнозування результатів. Методи, методики та технології визначаються для оволодіння ними здобувачем вищої освіти для застосовування на практиці. У стандарті обсяг опису предметної області є обмеженим за обсягом, отже кожний окремий ВНЗ має враховувати у своїй діяльності потреби ринку праці конкретного регіону.

Інтегральна та інші компетентності здобувача вищої освіти визначаються вимогами Національної рамки кваліфікацій і є обов'язковими при розробці стандартів, отже, мають бути визначені кінцеві, підсумкові, інтегративні результати навчання, що визначають нормативний зміст підготовки. Їх загальна кількість складає 15-25 результатів навчання, які корелюються з визначеним переліком загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетентностей.

Результати навчання мають відповідати таким критеріям: бути чіткими і однозначними, дозволяючи окреслити зміст вимог до здобувача вищої освіти; бути діагностичними (тобто результати навчання повинні мати об'єктивні ознаки їх досягнення чи не досягнення), бути вимірюваними (має існувати спосіб та шкала для вимірювання досягнення результату прямими або непрямыми методами, ступеня досягнення складних результатів).

Для контролю за виконанням стандартів розробляється система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, яка у ВНЗ повинна функціонувати через здійснення певного переліку процедур і заходів, що має бути спрямованим на реформування системи вищої освіти щодо вимог часу на інноваційний запит розвитку суспільства.

1.2. Реформування вищої освіти через запровадження положень Національної рамки кваліфікацій

В Україні відбулися зміни переліку спеціальностей вищої освіти відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти: галузі освіти та підготовки (2013) [31,32,33]. Ще до прийняття нових положень Закону України «Про вищу освіту» була прийнята Національна рамка кваліфікацій (НРК) (Постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011г.) та Заходи до НРК (наказ МОНмолодьспорту та Мінсоцполітики №488/225 від 20.04.2012), які імплементували у цей закон 2014 року. В кінці 2016 року

розпочався новий етап запровадження положень НРК, що є стратегічним завданням Уряду України.

Передумовою для уведення НРК була Рамка кваліфікацій європейського простору вищої освіти (2005), Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (2008).

Європейська рамка кваліфікацій має 8 рівнів, які описані через наступні компетентності: знання; уміння; особистісні та професійні повноваження; самостійність та відповідальність; вміння вчитися; комунікативні, соціальні та професійні компетентності.

Національна рамка кваліфікацій в Україні – це системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів. Її запровадження спрямоване на введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців; забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин; сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні; налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці.

Положення НРК використовують органи влади; установи, організації, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин; вищі навчальні заклади; роботодавці; інші юридичні і фізичні особи з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій.

Результат навчання визначається компетентностями (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання.

У майбутньому передбачається відокремлення процесу присвоєння кваліфікації від навчального процесу (приклад, медицина).

Для спрямованого використання НРК визначено поняття: кваліфікація як офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважений компетентний орган встановив, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) за заданими стандартами; кваліфікаційний рівень як структурну одиницю НРК, що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня; компетентність як здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості; комунікація як взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності.

Структура НРК включає 10 рівнів: 0-9, які описані сукупністю компетентностей: знання; уміння (застосування знань); комунікації; автономність та відповідальність. Кожний рівень має інтегральну компетентність, яка є узагальненим описом кваліфікаційного рівня, який подає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності. Інтегральна компетентність для випускника середньої школи (4 рівень) – це здатність самостійно виконувати *складні* спеціалізовані виробничі чи навчальні завдання у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, зокрема в нестандартних ситуаціях. Для молодшого бакалавра (5 рівень) – це здатність розв'язувати *типові спеціалізовані* задачі в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів відповідної науки і характеризується певною невизначеністю умов. Вимоги до бакалаврів (6 рівень) – це здатність розв'язувати *складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми* у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов. Вимоги до магістрів (7 рівень) – це здатність

розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає *проведення досліджень та/або здійснення інновацій* та характеризується невизначеністю умов і вимог, тобто інноваційність є однією з пріоритетних ознак підготовки магістрів, що далі реалізується як база для підготовки докторів філософії і докторів наук. Поглиблення наукової підготовки – це зміна концепції навчання, одним з інструментів якої є впровадження науково-дослідницької практики (НДП) (досвід ХНЕУ ім.С.Кузнеця з 2011 року). Організація НДП за вимогам НРК – це інтеграція всіх видів підготовки; оволодіння методами наукового дослідження та професійними компетентностями; освоєння форми наукового звіту; формування навичок ведення самостійної дослідницької роботи; збір та аналіз інформації; розробка оригінальних ідей; самоаналіз результатів; участь у НДР колективів дослідників (комунікації).

Ознаками інноваційної освіти є унікальність, відмінність, *компетентність*, стиль, значимість, цінність, привабливість, цільність.

Щодо типів кваліфікацій, то вони за походженням кваліфікації поділяються на освітні – на основі освітніх стандартів; та професійні – на основі професійних стандартів. У теперішній час присудження певних видів професійних кваліфікацій делеговано роботодавцями освітній системі через роботу Державних екзаменаційних комісій. Як певне гальмо впровадження НРК можна відзначити, наприклад, Закон України «Про професійний розвиток працівників» (№ 4312 від 12.01.2012, набув чинності 05.02.2012), де основними термінами є знання, уміння і навички; але інші компетентності, включені до дескрипторів НРК (комунікація, автономність/відповідальність), не згадуються.

Пріоритетне завдання впровадження компетентнісного підходу – це особистісне зростання, участь в проектах, тренінги, виховання лідерства, отже, два головних завдання змін в організації навчального процесу – це нова особистість (бренд) викладача та формування навичок у студента до особистісного зростання. Отже, суттєва зміна основ викладання через впровадження тренінгів та інших комунікативних форм практичної роботи

Автономність та відповідальність виявляється через прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування; це відповідальність за розвиток професійних знань і практик, оцінка стратегічного розвитку команди; це здатність до подальшого навчання, яке значною мірою є автономним та самостійним.

Впровадження спеціальних методик викладання (тренінгів, практик та ін.) є напрямом запровадження НРК. Головна відзнака – крім тренера-викладача, студенти набувають навички та уміння тренерів у середині міні-груп, які формуються експериментально і спрямовано для моделювання підходів до майбутньої професійної та публічної діяльності.

Досвід організації тренінгів почався у ХНЕУ ім.С.Кузнеця з 2010/2011 навчального року, коли вони стали відокремленою частиною навчального процесу в обсязі, не менше одного кредиту кожний. Їх позитивний результат – це впровадження компетентнісного підходу до організації навчання. Оптимальність організації тренінгу відповідає вимогам НРК: передача знань один одному; набуття вмінь та навичок як професійних, так і управлінських; комунікації у групах; максимально можлива гендерна рівність у групах; врахування *обмежень у часі*.

1.3. Компетентнісні комунікаційні вимоги та мовленнєве регулювання вищої освіти за Національною рамкою кваліфікацій

Національна рамка кваліфікацій має 10 рівнів (особливість України – це наявність нульового рівня – обов’язкової дошкільної освіти). Як зазначалось у п.1.2 всі рівні мають інтегральну компетентність і описані сукупністю компетентностей: знання; уміння (застосування знань); *комунікації*; автономність та відповідальність.

Враховуючи, що типи кваліфікацій за походженням поділяються на освітні – на основі освітніх стандартів; та професійні – на основі професійних стандартів, отже, виникає можливість узгодження вимог за новим Законом України «Про вищу освіту» до присудження певних видів професійних кваліфікацій освітньою системою, що підвищує потребу у обов’язковому запровадженні компетентнісного підходу у навчанні.

Освітні кваліфікаційні рівні відповідають певним рівням Національної рамки кваліфікацій. Особливістю є те, що у теперішній час порівняно кваліфікаційні вимоги до підготовки спеціалістів та магістрів за 7 рівнем НРК, що не є позитивним для мотивування студентів для освіти за магістерськими програмами. З цією проблемою раніше стикалися інші країни. Можливо, відміна у 2017 році підготовки спеціалістів вирішить цю проблему. Але необхідно більше співпрацювати з роботодавцями щодо визначення спільних позицій для підвищення вимог до освітньої підготовки при зайнятті посад, які відповідають магістерському рівню підготовки.

Особливістю нового Закону України «Про вищу освіту» є те, що одержання освіти за рівнем доктора філософії можуть здійснювати тільки магістри, що вимагає, як зазначалось у п.1.2 поглиблення наукової підготовки, тобто зміни концепції навчання [7,8]. У цьому процесі суттєву роль відіграють комунікаційні вимоги до формування компетентностей за НРК, в якій визначено, що *комунікація* – це взаємозв’язок суб’єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності [20].

Для встановлення рівня обізнаності і розуміння нових положень Закону України «Про вищу освіту» щодо запровадження компетентнісного підходу проведено опитування аспірантів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, яке містило питання щодо пріоритетності компетентностей НРК, які найбільш необхідні для фаху юриста. В опитуванні брали участь 38 осіб, 22 чоловіка і 16 жінок. Середній вік – 22 роки. Респонденти закінчили навчання на одержання рівня магістр. 84% опитаних одержували освіту в магістратурі у період прийняття і запровадження нового Закону України «Про вищу освіту».

На питання щодо пріоритетних компетентностей НРК, які, на думку опитаних є найбільш необхідними для фаху юриста (не більше 2): знання, уміння, комунікації, автономність та відповідальність, відповіді розподілилися наступним чином (див.табл.1). У цілому, як найбільш пріоритетні, визначені знання, уміння і комунікації.

Як видно з табл.1, аспіранти майже не надали важливості такій компетентності, як автономність, що свідчить про несприйняття або невідповідність самостійно виконувати завдання, розв’язувати задачі і проблеми. Що стосується комунікацій, то жінки більше звернули на це увагу. За віком найбільш пріоритетними всі визначили знання та вміння, між тим, у віковій групі – 22 роки відзначається підвищення уваги до комунікацій.

Під час опитування аспіранти були ознайомлені з сутністю вимог VII рівня (магістр) та VIII рівня (доктор філософії) щодо комунікацій НРК.

Розподіл відповідей аспірантів щодо пріоритетності базових компетентностей
Національної рамки кваліфікацій для фаху юриста

Ознаки порівняння	Знання	Уміння	Комунікації	Автономність	Відповідальність	Загальна кількість опитаних
Стать						
Чоловіки	17	13	7	0	6	22
Жінки	13	4	7	1	7	16
Вік						
21	1	2	1	0	2	3
22	17	9	10	1	8	23
23	8	5	2	0	1	8
24	3	0	1	0	2	3
25	1	1	0	0	0	1

На VII рівні НРК до комунікаційної компетентності є дві вимоги: 1) зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців – нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються; 2) використання іноземних мов у професійній діяльності. На VIII рівні НРК – одна вимога до комунікацій: 1) спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі науки або професійної діяльності.

Під час опитування визначено думку аспірантів щодо вичерпності вимог до комунікації НРК стосовно підготовки докторів філософії: чи вважаєте Ви вичерпними вимоги до комунікації НРК стосовно підготовки докторів філософії? 60,6% аспірантів відповіли, що не вважають вичерпними і надали свої коментарі.

Вони вважають, що ступінь вимог до VIII рівня має бути більшим, зокрема, щодо вивчення іноземних мов і участі у міжнародних конференціях та одержання практичних навичок роботи з документами.

Відзначено, що необхідні знання іноземних мов, оскільки це підвищить рівень обміну знань, а також можливості дослідження. Доречним було б ще до VIII рівня висунути додаткові вимоги щодо поглиблення та підвищення рівня володіння як національною мовою, так і іноземною, що може бути враховано у стандартах вищої освіти.

Це свідчить про те, що при формулюванні вимог до необхідного рівня компетентностей при підготовці докторів філософії недостатньо врахований мовний аспект та мовленнєве регулювання вищої освіти. Процес розробки стандартів підготовки докторів філософії розпочався в МОН на початку 2017 року, отже, під час громадського обговорення та фахової експертизи це може бути предметом дискусії.

Враховуючи вимоги нового Закону України «Про вищу освіту» до мови викладання у вищих навчальних закладах (ст.48), якими визначено, що мовою викладання є державна мова, але з метою створення умов для міжнародної академічної мобільності вищий навчальний заклад має право прийняти рішення про викладання однієї чи кількох дисциплін англійською та/або іншими іноземними мовами, забезпечивши при цьому знання здобувачами вищої освіти відповідної дисципліни державною мовою. Перелік іноземних мов, якими здійснюється викладання навчальних дисциплін, визначається вищим навчальним закладом.

Для з'ясування ставлення аспірантів до професійної мови як складової комунікаційної компетентності під час опитування поставлено питання щодо того, який аспект професійної мови найбільш є дієвим у професійній діяльності юриста:

лексичний, морфологічний чи синтаксичний. Відповіді розподілись так, як наведено у табл.2.

Таблиця 2

Розподіл відповідей аспірантів щодо пріоритетності дієвості певних аспектів професійної мови у діяльності юриста

Мовні аспекти	За статтю		За віком				
	Чоловіки	Жінки	21	22	23	24	25
Лексичний	18	12	2	19	6	2	1
Морфологічний	-	1	-	-	-	1	-
Синтаксичний	3	2	1	3	1	-	-
Всі аспекти	1	1	-	1	1	-	-
Разом	22	16	3	23	8	3	1

Як видно з табл.2, аспіранти найбільшу перевагу віддали лексичному мовному аспекту, деякі респонденти не змогли виділити найбільш дієвий, і відзначили всі виділені. Був наданий коментар щодо певних аспектів мови, тому вважається, що всі вони є дієвими, пріоритетність визначається специфікою практичної діяльності конкретного юриста.

Тільки незначна кількість опитуваних, здебільшого жінок і особи віком 22 роки акцентували увагу на синтаксичному аспекті. Майже повністю відкинули морфологічний аспект. Між тим суттєвий інтерес викликали пояснення щодо важливості тих чи інших аспектів мовленевого регулювання у професійній діяльності юриста. Відзначено, що лексичний аспект дає змогу в повному обсязі реалізувати свої знання та навички, оскільки ступінь володіння засобами мовної комунікації є ідентифікатором професійної підготовки будь-якого фахівця. Такий підхід свідчить про обізнаність респондентів про склад і структуру компетентностей при здобутті вищої освіти. Між тим, аспірантами відзначено, що вимоги VIII рівня є більш лаконічними, оскільки його здобуття передбачає VII рівень, який, на думку респондентів, є більш універсалізованим і виступає основою відносно VIII рівня.

Аспіранти відзначили, що саме комунікаційні компетентності можуть бути досягнуті через спілкування в діалоговому режимі із широкою науковою спільнотою саме іноземною мовою.

Респондентами відзначено, що на VII рівні, який відповідає підготовці магістрів, підходи до компетентностей є більш конкретними та обґрунтованими, що свідчить про можливість перевірки якісного ступеню їх досягнення. При цьому не заперечується, що у НРК є певні вимоги до комунікацій, які дозволяють у повному обсязі реалізувати мету підготовки і докторів філософії, яка повинна бути різноплановою. Відзначено, що необхідно вимогливіше ставитися до наукової діяльності, брати участь у конференціях, посилювати практичну підготовку. Майбутні доктори філософії з права мають повністю відповідати вимогам, які встановлені. До їх підготовки потрібно висувати більший перелік вимог, які формують професійні компетентності.

Статус доктора філософії вимагає дещо ширшого переліку знань та умінь, та рівня комунікацій, ніж здатність спілкування в діалоговому режимі з науковою спільнотою, як відзначено у НРК. Діючий перелік не є вичерпним, є досить стислим і не дозволяє повною мірою визначити особливості кваліфікації фахівців рівня докторів філософії, тому що є необхідним використання іноземних мов для можливості спілкування з науковою спільнотою світового рівня. З'являється потреба постійної зміни та доповнення вимог згідно з розвитком сучасної науки та вимог суспільства. За новим Законом України «Про вищу освіту» відповідно до ст.5 підготовку кандидатів наук прирівнено до підготовки докторів філософії, які стосовно рівнів та ступенів вищої

освіти відповідають не тільки науковому, а освітньо-науковому (третьому) рівню, тобто посилюється освітня складова підготовки.

2. Тренінгові форми підготовки фахівців з вищою освітою

2.1. Тренінгове навчання у запровадженні вимог Національної рамки кваліфікацій

Національна рамка кваліфікацій (НРК) є частиною і основою розробки національної системи кваліфікацій, в яку повинні ввійти галузеві рамки кваліфікацій. НРК призначена для різних груп споживачів і дозволяє сформулювати загальну стратегію розвитку ринку праці та системи вищої освіти, зокрема, планувати різні траєкторії освіти. Кваліфікація є результатом засвоєння освітньої програми і практичного досвіду.

Тренінгове навчання є інструментом запровадження вимог НРК, зокрема, одержання знань, формування навичок, розвиток комунікацій, виховання самостійності та відповідальності [12]. Тренінг - це вид навчання, учасники якого вчаться, виконуючи з тренером практичні завдання. Обсяг практичної частини тренінгу має дорівнювати теоретичній частині або перевищувати її. Головна відмінність тренінгу - це моделювання та вирішення практичних завдань.

Тренінг проводиться в умовах професійної діяльності під організаційно-методичним керівництвом кваліфікованого тренера (викладача). Призначення тренінгу - закріпити знання та практичні навички, набуті під час вивчення навчальних дисциплін, ознайомити із сучасним станом, наприклад, розвитку регіональної економіки. У процесі тренінгу студенти ознайомлюються з механізмами вирішення фінансово-економічних та управлінських проблем на прикладі завдань з практики діяльності суб'єктів [12].

Тренінг є невід'ємною складовою навчального процесу і важливим засобом підготовки компетентних фахівців, зокрема, для органів влади, суб'єктів господарювання, навчальних закладів та ін.. і є логічним продовженням навчальних дисциплін та складовою частиною процесу підготовки майбутніх компетентних фахівців з вищою освітою.

Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності. На відміну від звичних тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал особи: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо. У тренінгу широко використовуються методи, спрямовані на стимуляцію взаємодії учасників. Усі вони об'єднуються під назвою «інтерактивні техніки» і забезпечують взаємодію та власну активність учасників під час динамічного навчального процесу, що сприяє виконанню вимог НРК.

Результат навчання - це компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання, коли, наприклад, необхідно об'єднати знання професійних фінансових дисциплін і пошуку напрямків регіонального розвитку. Приклад такого тренінгу був здійснений в ХНЕУ ім.С.Кузнеця як частина навчального процесу в кінці семестру. Він становив 108 годин, з них 90 годин на самостійну роботу. Введення тренінгової форми організації навчального процесу було пошуком напрямів подальшої реалізації компетентнісного підходу до підготовки фахівців.

У тренінгу брали участь 42 студента двох освітніх програм підготовки магістрів: організовано 14 міні-груп по 3 особи. Склад міні-групи сформовано з урахуванням гендерного принципу. Шість міні-груп виконували одну тему на конкурсній основі, решта вісім міні-груп шляхом незалежного жеребкування вибрали для вирішення

запропоновані завдання. Особливості завдання для перших шести міні-груп – це вирішення однієї задачі із застосуванням різних способів її рішення.

Захист робіт відбувалася у двох різних групах. Перша (6 міні-груп) обговорювала ефективно застосовані методи, а також отримані результати шляхом конструктивного діалогу в результаті розробки загальної теми; друга (8 міні-груп) обговорювала ефективно застосовані методи, а також отримані результати для формування найбільш пріоритетних напрямків розвитку регіону.

Головна концепція – це пошук методів вирішення конкретних завдань на певній території, тобто привернення уваги до горизонтальної взаємодії суб'єктів господарювання.

Спеціальна методика викладання полягає в тому, що основна властивість організації тренінгу - крім тренера-викладача, студенти також набували навички та вміння тренерів в середині сформованих творчих міні-груп. Експеримент формування груп полягав у тому, що студенти однієї освітньої програми підготовки магістрів повинні передати свої відмінні знання методів іншим студентам в їх творчій міні –групі з іншої освітньої програми.

Отримані вміння та навички використані при виконанні кваліфікаційних робіт магістрів.

Оптимальність організації тренінгу – це досягнення можливості передачі знань самими студентами один одному; набуття навичок і вмінь фахівців і керівників; спільна діяльність у творчих міні-групах, тобто формування команд, що відповідає вимогам формування компетентностей за НРК.

Поданий підхід до тренінгового навчання є універсальним, він може бути застосований до, наприклад, мовного тренінгу з метою підвищення професійної майстерності фахівців, удосконалення практичних навичок з редагування та укладання фахових документів, збагачення культури усного мовлення.

Складнощі у тренінговому навчанні полягають у жорстких часових обмеженнях, а також обмеженні доступу до потрібного програмного забезпечення.

2.2. Приклад мовного тренінгу для підвищенні професійної компетентності суддів

Професійна діяльність суддів [18] безпосередньо залежить від досконалого знання норм мови, умінь і навичок правильного вибору слова залежного від його семантики, уживаності в мові. Правильність мови судочинства має важливе юридичне значення, тому що пов'язане з національним та державним розвитком. Отже, досягнення високого рівня компетентності у мовній складовій професійної діяльності дозволить суттєво уникати непорозумінь. Підходи до роботи у міні-групах, спеціальний спосіб їх формування дає можливість посилити ефективність тренінгового навчання, наприклад, у Харківському регіональному відділенні Національної школи суддів України. Перспективними елементами тренінгу є інтерактивна гра, робота в малих групах, презентація результатів роботи представниками малих груп на фліп-чарті.

Професійна діяльність суддів безпосередньо залежить від досконалого знання норм мови, умінь і навичок правильного вибору слова залежного від його семантики, уживаності в мові. Поєднання цих складових гарантує відповідну юридичну діяльність, унеможливорює потрапляння в усне та писемне мовлення лінгвістичних помилок усіх рівнів: лексичних, граматичних, пунктуаційних, стилістичних.

У розвинених країнах світу мова завжди розглядається як важливий засіб удосконалення закону, утілення в практику базових принципів законотворчості. Правильність застосування лексем дає змогу дотримуватися вимог чіткої визначеності й демократичності закону. При аналізі судових рішень відзначено, що деколи юристи

змушені повторювати мовні помилки законодавчих актів, законів, статей кодексів тощо.

В Україні застосуванню державної мови в юридичній практиці приділяється багато уваги. Так відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» мовою судочинства і діловодства є українська мова. Частина 3 тієї ж статті передбачає для суду обов'язкове використання української мови для ведення процесу та викладення процесуальних документів [18].

Однак обов'язковість використання української мови повинна супроводжуватись з постійним дотриманням норм сучасної української літературної мови, високою мовленнєвою культурою, досконалим знанням юридичної термінології, правильним і точним її застосуванням. Адже лінгвістичний аспект законів, нормативно-правових актів, постанов і рішень повинен відповідати не тільки нормам права, а й нормам мови. А це залежить і від загальної фахової підготовленості суддів, і від мовної компетентності.

Правильність мови судочинства має важливе юридичне значення, тому що пов'язане з національним та державним розвитком. Як відзначає Н.В. Артикуца, вимоги мовної досконалості закону, максимальної точності та логічності у викладі правових приписів, однозначності тлумачення й розуміння правових норм, суворості нормативності та стилістичної довершеності зумовлюють надзвичайну увагу (і повагу) всього суспільства до мови законодавства, яка завжди має бути еталоном, бездоганним зразком, встановлювати норми найбільш доречного і правильного використання мовних засобів [2].

Проблема мовленнєвої культури суддів, мовна досконалисть юридичних документів, питання використання юридичної термінології залишається актуальним як на теоретичному рівні, так і в практичних аспектах її реалізації.

З огляду на актуальність удосконалення мовленнєвої культури суддів, підвищені вимоги до мовного оформлення документів, відповідність їх нормам мови, набуто певний досвід проведення мовних тренінгів у Харківському регіональному відділенні Національної школи суддів України.

Мета тренінгу – показати теоретичні та практичні методи закріплення професійно-термінологічної компетентності суддів у процесі проведення мовного тренінгу, перевірка загального рівня знань української мови у формі тестових завдань, написання міні-диктанту, редагування документів тощо.

Техніку укладання юридичних документів з дотриманням усіх вимог юристи опановують під час навчання у вищому навчальному закладі. Однак, як свідчить практика, умінь і навичок, здобутих раніше, виявляється недостатньо для відповідального виконання своїх професійних обов'язків. Тому постійно виникає потреба в удосконаленні професійної майстерності, зокрема в мовній частині.

Мовний тренінг проводиться так, щоб слухачі мали змогу максимально поглибити свої знання не тільки з мови, а й фаху. Так, план занять передбачає міні-лекції з актуальних мовних питань, правильності укладання документів, перегляд усталених мовних конструкцій, виконання тестових завдань.

Перспективними елементами тренінгу є інтерактивна гра, робота в малих групах, презентація результатів роботи представниками малих груп на фліп-чарті. Кожна група отримує завдання із запропонованих карток скласти правильні мовні конструкції, які найчастіше використовуються в судових постановах та рішеннях. Далі наведено зразки таких завдань на утворення правильних мовних конструкцій: згідно з наданими матеріалами; за участю секретаря; за обоюсторонньою згодою; перебувати в лікарні; мати на увазі; уважав за можливе; через непридатність; через недбалість; на порушення; ужити заходів; збіг обставин; згідно зі статтею; за результатами перегляду; взяти до відома;

перебувати на посаді; керувався під час ухвалення рішення, дійти згоди; позбутися небезпеки тощо.

Важливою складовою тренінгу все-таки є робота з документом, а саме його редагування. Відзначається, що на практиці чимало документів із судової галузі, а саме – постанови, ухвали з очевидними мовними помилками. Копітка робота з юридичним документом, лінгвістичний аналіз тексту дає змогу дійти висновку, що насправді багато постанов суду, рішень мають мовні помилки. Для кращого запам'ятовування, унаочнення використовуємо інформаційні технології (мультимедіа-технології, інтернет-технології). Слухачі мають змогу прочитати електронний текст, який виконує такі комунікативні функції, як: привертання уваги (виділення назви електронного тексту за допомогою зміни кольору та шрифту); інформування (повідомлення, ознайомлення з текстом). Судді під час сприйняття електронного тексту від пасивного сприйняття переходять до активного засвоєння і обговорення поданої в тексті інформації.

У табл.3 подано аналіз зразків постанов, якими послуговуються в юридичній діяльності. Навіть побіжний аналіз дав змогу виявити типові помилки. Для наочності у табл.3 наведено приклади лексичних помилок, на що акцентували увагу при опитуванні правники (див. табл.2).

Таблиця 3

Лексичні помилки документів та рішень судів

Так уживають	Так правильно
...в районі інформаційного покажчика №1354	...неподалік інформаційного покажчика № 1354
в силу ч. 3 ст. 2 КАС України	відповідно до (згідно з) ч. 3 ст. 2 КАС України
задоволено з наступних підстав	задоволено з таких підстав
Постанова підлягає негайному виконанню.	Постанова належна до негайного виконання (має бути негайно виконана)
в ході ревізії зазначеного питання	під час ревізії, у процесі проведення ревізії
в якості платника податків і зборів	як платник податків і зборів
виходить з наступного, виходячи з доказів, виходячи з наступного	керується таким, на підставі доказів, беручи до уваги таке
знаходиться на обліку	перебуває на обліку
являється платником	є платником
складає 1278,80 грн.	становить 1278,80 грн.
відповідач переслідує мету	відповідач мав на меті, мав [за] мету, ставив собі мету, за мету, добивався мети
утворилася заборгованість	виникла заборгованість
шляхом подачі апеляційної скарги стороною	шляхом подання апеляційної скарги потерпілою стороною
отриманих на сьогоднішній день коштів	отриманих на сьогодні, на цей час, натепер, до цього часу коштів
відсутні законні підстави	немає (бракує) законних підстав
суд вбачає достатньо підстав для задоволення позову	суд має всі підстави для задоволення позову

Як видно з табл. 3, укладачі документів надають перевагу багатозначній лексиці, забуваючи, що документи укладаються в офіційно-діловому стилі, а тому має бути

відповідна лексика, усталені мовні конструкції [3, с. 470]. Слово «переслідує» – «гнатися слідом за ким-небудь, намагаючись наздогнати, захопити, знищити та ін.»; «висліджувати кого-небудь із метою покарання, віддання до суду. Окремого коментаря потребує слово «даний», яке постійно живають в усному і писемному мовленні. «Даний» означає «цей, наявний» [3, с. 273].

Однією з вимог до укладання документів є технічні, які передбачають правильний набір тексту, дотримання відступів між слова та літерами, розташування реквізитів документа та їх оформлення. Так, «підпис складається з назви посади особи, яка підписує документ (повної, якщо документ надруковано не на бланку, скорочено – на документі. Надрукованому на бланку), особистого підпису, ініціалу (-ів) і прізвища» [4].

Дієвою формою проведення тренінгу є застосування слайдів, які сприяють кращому засвоєнню виявлених помилок у документі. Редагування документів дає змогу виявити типові помилки, виправити, побачити правильні конструкції, що сприяє вдосконаленню культури усного та писемного мовлення.

Під час проведення мовного тренінгу слухачі беруть активну участь у редагування документів, пошуку помилок, пропонують правильні варіанти. На думку організаторів тренінгу, слухачі отримують можливість використовувати оновлені знання в подальшій професійній діяльності. Проведення інтерактивної гри, робота в малих групах сприяє активізації мовних знань, допомагає швидко орієнтуватися в конкретній мовній ситуації.

Заклучення

Перехід на компетентністний підхід є відмінною якістю прийнятого нового Закону України «Про вищу освіту». Забезпечення компетентнісного підходу є ознакою інноваційної освіти. У цьому процесі суттєву роль відіграють комунікаційні вимоги до формування компетентностей за Національною рамкою кваліфікацій. Проведене опитування аспірантів-правників показало, що вони надають переваги таким компетентностям як знання і уміння, певною мірою звертають увагу на комунікаційний аспект, майже не помічають важливості такої компетентності, як автономність. У цілому відзначено, що кожен з рівнів кваліфікації необхідно удосконалювати й додавати до них нові компетентнісні вимоги, що може стати предметом подальшого дослідження фахівців будь-яких спеціальностей.

Щодо вичерпності вимог до комунікації НРК стосовно підготовки докторів філософії більше половини опитуваних відзначили, що вони не вважають їх вичерпними, тому недостатньо врахований мовний аспект підготовки та мовленнєве регулювання вищої освіти, де вони найбільшу перевагу віддали лексичному мовному аспекту. Отже, проведення мовного тренінгу допоможе систематизувати раніше набуті знання з мови, одержати нові, удосконалити вміння та навички з укладання фахових документів, критично підходити до мовних конструкцій, які вживаються в законодавчих актах, законах, виявляти їхню відповідність мовним нормам, пропонувати власні, якщо це не суперечить мовній практиці.

При тренінговому навчанні необхідно подолати стереотипи для запровадження компетентнісного підходу в організацію навчального процесу за сформованими академічними групами; варто постійно продукувати нові творчі колективи і змушувати слухачів та студентів виконувати функції керівників малих груп; розв'язувані задачі мають бути реальними, в яких використовується первинна оригінальна інформація; необхідно капіталізувати отримані результати будь-яким шляхом - передавати можливим користувачам, оприлюднювати.

Перелік використаної літератури

1. Антонюк Л.Л. Компетентністний підхід у вищій освіті: світовий досвід / Л.Антонюк, Н.В.Василькова, Д.О.Ільницький та ін..- К.КНЕУ, 2016.- 66 с.
2. Артикуца Н.В. Культура правотворчості і мова [Електронний ресурс] / Н. В. Артикуца // Наукові записки НаУКМА : зб. наук. пр. – К., 2008. – Т. 77. – С. 44–50. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/law/2008_77/09_artykytsa_nv.PDF
3. Великий тлумачний словник української мови (з дод., доповн. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бучел. – К. : Ірпінь; ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
4. Вимоги до оформлювання документів ДСТУ 4163 – 2003: Національний стандарт України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/content/file/Doc_007.pdf
5. Внукова Н.М Компетентністний підхід у забезпеченні якісних освітніх послуг при підготовці студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Н.М.Внукова, С.А.Ачкасова // Новий колегіум. – 2009. - №6. – С. 26-32.
6. Внукова Н.М. Аспекти гуманітарної освіти в Національній рамці кваліфікацій / Н.М.Внукова, В.М.Пивоваров // Гуманітарна політика як фактор сталого громадського розвитку : матеріали круглого столу 10 липня 2012 року. – Х . : Видавництво НУА, 2012. – С. 25-30.
7. Внукова Н.М. Вплив вимог Національної рамки кваліфікацій на зміни в організації навчального процесу за Законом України «Про вищу освіту» / Н.М.Внукова // Організація діяльності випускової кафедри в умовах інтеграції освіти: Збірник матеріалів Круглого столу, м.Київ, 25 вересня 2014 р..- К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015.- С.20-21.
8. Внукова Н.М. Перспективи використання Національної рамки кваліфікацій у новій редакції Закону України «Про вищу освіту»/ Н.М.Внукова // Трансформація соціальних функцій образования в современном мире : материалы международной научно-практической конференции (г. Харьков, 17-18 февраля 2015 г.). – Х. : Изд-во НУА, 2015. – С. 131-138.
9. Компетентністний підхід у побудові навчальних програм за спеціальністю «Економіка підприємства»: Навчально-методичний посібник / За заг ред.М.В.Афанасьєва. – Х.: ВД «Інжек», 2013. – 392 с.
10. Луговий В.І. Національна рамка кваліфікацій, які пов'язані з вищою освітою: стан і труднощі розроблення в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу:
11. Лунячек В. Компетентністний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі / В.Е.Лунячек // Держава і суспільство. – 2013. – №1. - С.155-162. [Електронний ресурс].- Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/kafuprfin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Pubupr_2013_1_27.pdf
12. Методичні рекомендації до виконання комплексних тренінгів за фахом для студентів спеціальності "Фінанси і кредит" денної форми навчання / Н. М. Внукова, С. А. Ачкасова та ін..— Х. : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. — 60 с.
13. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти: Протокол № 3 від 29.03.2016 // Сектор вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. – К., 2016. - 29 с.
14. Національна рамка кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.

15. Національний глосарій 2014 - [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/glossariy_Visha_osvita_2014_tempus-office.pdf.
16. Національний класифікатор України: "Класифікатор професій" ДК 003:2010.- К.: Видавництво "Соцінформ", 2010.
17. Перелік галузей знань і спеціальностей - [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>.
18. Про судоустрій і статус суддів: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ki.pl.court.gov.ua/sud1609/ktnpzd/zups>
19. Про вищу освіту : Закон України // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
20. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
21. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанов Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF/page>.
22. Про затвердження персонального складу Науково-методичних комісій (підкомісій) сектору вищої освіти Науково-методичної Ради Міністерства освіти і науки України: Наказ № 375 від 06.04 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5392->
23. Про затвердження Плану заходів щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій: Наказ МОНмолодьспорт, Міністерство соціальної політики № 488 / 225 від 20.04.12 року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/29034/>
24. Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2015 р. №1151 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4636->
25. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>
26. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти – <file:///D:/Users/Dell/Downloads/BolonskyiProcessNewParadigmHE.pdf>.
27. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд - [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/Rozvitok_sisitemi_zabesp_yakosti_VO_UA_2015.pdf.
28. Розроблення освітніх програм: методичні рекомендації – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/rozroblennya_osv_program_2014_tempus-office.pdf.
29. Словник української мови / кер. В.В. Німчук та ін./ Від. ред.. В.В. Жайворонок. – К. : ВЦ «Просвіта», 2012. – 1320 с.
30. Федорова І.І. Компетентнісний підхід як управлінський механізм реорганізації системи вищої освіти України / І.І.Федорова, М.М.Житник // Вісник НТТУ«КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. - 2013. – Випуск 3. – С.38-46.
31. ESG [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://ihed.org.ua/images/pdf/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf.

32. ISCED (МСКО) 2011 – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/education/documents/isced-2011-en.pdf>.
33. ISCED-F (МСКО-Г) 2013 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-fields-of-education-training-2013.pdf>.
34. TUNING (для ознайомлення зі спеціальними (фаховими) компетентностями та прикладами стандартів – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.unideusto.org/tuningeu/>.
35. TUNING (для ознайомлення зі спеціальними (фаховими) компетентностями та прикладами стандартів – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unideusto.org/tuningeu/>.
36. Tuning Educational Structures in Europe: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unideusto.org/tuningeu/what-is-tuning.html>

Information about authors:

Nataliya Vnukova – Doctor of Economic Sciences, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine. E-mail: ynn@hneu.edu.ua

Vasil' Pyvovarov – Ph.D. in Philological Sciences, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine. E-mail: v.pyvovarov@ukr.net